

Geweld en agressie in het onderwijs

Auteur: drs. Ron van Wonderen

Organisatie: Verwey-Jonker Instituut, Utrecht

Publicatiejaar: 2005

Introductie

De media maken regelmatig melding van geweld en agressie tegen leraren en onderwijsondersteunend personeel, zoals conciërges en klassenassistenten. Wekelijks verschijnen er nieuwe berichten in de krant over incidenten. Volgens deze berichten gedragen leerlingen niet alleen zich steeds vaker agressief naar docenten én naar elkaar, de agressie wordt ook steeds zwaarder, met name binnen de 'lagere' vormen van het voortgezet onderwijs zoals het Vmbo. Het aantal jongeren dat slag- en steekwapens (en zelfs vuurwapens) mee naar school neemt, neemt volgens de media vooral in de grote steden flink toe. Wapens worden ook vaker dan vroeger gebruikt, de schietpartij op het Terra College was hiervan een treffende illustratie.

Naast toenemende agressie en geweld *in het algemeen* berichten de media ook over toenemende agressie en geweld tegen *specifieke groepen*. Het aantal incidenten gericht tegen homoseksuele docenten neemt volgens de berichtgeving toe op scholen met veel allochtone (islamitische) jongeren. Als gevolg van een vereenzelving van islamitische jongeren met de strijd in Palestina zijn onderwerpen zoals de holocaust op sommige scholen tijdens de lessen geschiedenis en maatschappijleer onbespreekbaar geworden. Incidenten met geweld en agressie in het onderwijs leiden tot maatschappelijke onrust. De grote zorg over onveiligheid op school is natuurlijk te begrijpen, een school zou bij uitstek een veilige haven voor een kind moeten zijn, een plaats waar kinderen gevrijwaard blijven agressie en geweld.

Naar aanleiding van alle aandacht voor agressie en geweld in het onderwijs zijn er verschillende initiatieven ontplooid (campagne De Veilige School, Onderwijstelefoon, Pestweb¹, Gay & School²) die tegenwoordig voor een groot deel zijn ondergebracht bij het Transferpunt Jongeren, School en Veiligheid. Dit transferpunt is op zijn beurt weer ondergebracht bij het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum³ (APS). Voor scholen zijn verschillende instrumenten ontwikkeld om hun eigen veiligheidsbeleid te toetsen en maatregelen te nemen om iets aan het schoolklimaat te doen (o.a. pestprotocollen e.d.). Ook heeft de Inspectie van het Onderwijs recent de brochure *Iedereen is anders* naar alle scholen rondgestuurd die met name ingaat op problemen rond homoseksuele leerlingen en docenten.

Tegenover de veelal op incidenten gebaseerde beeldvorming staat onderzoek. Agressie en geweld in het onderwijs is in de laatste jaren steeds vaker onderwerp van wetenschappelijke studies. Zo blijkt uit onderzoek uit 2001 dat ruim de helft (53%) van de docenten in het voortgezet onderwijs in het jaar voorafgaand aan dat onderzoek is geconfronteerd met agressieve leerlingen, ouders en/of collega's⁴. Onderzoek van de Arbo-diensten onder 6300 mensen uit het onderwijs maakt duidelijk dat 29% van de leraren in meer of mindere mate last heeft van agressie en ongewenst gedrag door leerlingen en ouders (Aob, maart 2003). Uit een enquête (Sikkens e.a., 2003) onder leden van de Algemene Onderwijsbond⁵ (AOB) komt naar voren dat het merendeel van de incidenten zich beperkt tot verbaal geweld, bijvoorbeeld 'verrot schelden' door leerlingen, pesten of ongewenste seksuele opmerkingen door leerlingen. Daadwerkelijk fysiek geweld komt veel minder voor (3% van de deelnemers aan de enquête meldde ervaringen met trappen en/of slaan). Volgens dit voor het brede onderwijsveld representatieve onderzoek beschouwt het onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel (OP en OOP) de klas in het algemeen als veilige plek om te werken. Deze uitkomst geldt ook voor een onderzoek naar sociale veiligheid op de basisschool (Dekker, Diepeveen en Krooneman, 2003).

¹ www.pestweb.nl/aps/pestweb

² www.gay-and-school.nl

³ www.aps.nl

⁴ www.kpcgroep.nl/

⁵ www.aob.nl

Afhankelijk van de onderwijssector, de geënquêteerde beroepsgroep en de gehanteerde definities van agressie en ongewenst gedrag lopen de cijfers over agressie en geweld in het onderwijs echter nogal uiteen. Hoeveel incidenten zich jaarlijks precies voordoen is daarom niet bekend.

Naar aanleiding van dergelijke tegenstrijdige berichten in de media en onderzoeksliteratuur heeft het ministerie van OCW in 2004 een landelijk onderzoek laten uitvoeren naar agressie en geweld in het primair- en voortgezet onderwijs [1] (inclusief speciaal basisonderwijs en scholen die vallen onder de Wet op de Expertisecentra) [2]. Het gaat in dit onderzoek om zowel problemen tussen leerlingen onderling als om tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel gerichte agressie en geweld. De volgende thema's werden in dit onderzoek aan de orde gesteld:

- ervaringen met geweld en agressie op school;
- de aard, oorzaken en omvang van agressie tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel;
- de gevolgen van agressie en geweld voor het onderwijs en voor leraren en onderwijsondersteuners persoonlijk;
- de oplossingen die scholen (kunnen) kiezen voor de bestrijding van agressie en geweld

Cijfers over agressie en geweld in het onderwijs zijn afkomstig uit voornoemd onderzoek, tenzij anders vermeld. Voor het overige is in het artikel dankbaar gebruik gemaakt van *met name* de volgende publicaties:

- *Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen* (Ministerie van OCW: mei 2004);
- *Zorg voor veiligheid: Een onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs en de Inspectie Jeugdzorg* (december 2004);
- *Onderwijsverslag 2003/2004* (Inspectie van het Onderwijs: april 2005).

[1] Het Nederlandse onderwijsveld is als volgt onderverdeeld (2002): basisonderwijs 1,653 miljoen leerlingen, speciaal basisonderwijs 0,052 miljoen leerlingen, speciaal onderwijs 0,048 miljoen leerlingen, voortgezet onderwijs 0,904 miljoen leerlingen.

[2] Tot 1998 bestond er basisonderwijs en speciaal onderwijs. Het speciaal onderwijs was voor leerlingen die speciale zorg nodig hadden. In 1998 is het speciaal onderwijs gesplitst in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs. Het speciaal onderwijs is bestemd voor moeilijk lerende kinderen (vroeger: MLK-scholen), scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vroeger: LOM-scholen) en hun afdelingen voor in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (vroeger: OBK-afdelingen). Naast de speciale scholen voor basisonderwijs, zijn er de speciale scholen. Deze scholen zijn voor lichamelijk, zintuiglijk of verstandelijk gehandicapte leerlingen en leerlingen met gedragsstoornissen.

1. Basisfeiten⁶

a. Aard en omvang

Algemene beeld, omvang, verschijningsvormen en daders van agressie en geweld

- Ongeveer 2% van het onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel voelt zich onveilig op school. Het maakt voor de veiligheidsbeleving niet zoveel uit of men onderwijzer of ondersteuner is.
- Het is voor de veiligheidsbeleving betrekkelijk onbelangrijk of men werkzaam is in het basisonderwijs, het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs of in het voortgezet onderwijs. Zelfs binnen de verschillende typen van het voortgezet onderwijs (praktijkonderwijs, Vmbo, HAVO, VWO) variëren de percentages respondenten die zich

⁶ Bron voor de cijfers dit onderdeel is Van Wonderen, R. (april 2004). *Agressie en geweld in het primair en voortgezet onderwijs*. Leiden: Research voor Beleid.

*onveilig*⁷ voelen op school nauwelijks. Wel denken in het Vmbo en in het praktijkonderwijs iets meer respondenten dat collega's zich onveilig voelen.

- Bijna twee op de drie personeelsleden in het onderwijs geven aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar is gelijk gebleven. Bijna één op de vijf personeelsleden in het onderwijs geeft aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar licht is afgenomen. Dit geldt met name in het speciaal onderwijs en in het voortgezet onderwijs.
- Geweld en agressie tussen leerlingen onderling komt veel vaker voor dan geweld en agressie van leerlingen naar onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel. Geweld en agressie door ouders en collega's naar onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel komt het minst vaak voor, maar als dit gebeurt dan heeft het veel meer impact op het personeel dan geweld en agressie van leerlingen.
- De vormen van agressie en geweld die het meest voorkomen zijn schelden, verbale bedreigingen met geweld, slaan en schoppen, discriminerende opmerkingen over religie, ras, seksuele geaardheid of sekse en het beschadigen of vernielen van eigendommen.
- Verbale agressie, slaan en schoppen en vernielingen en het gebruik van een wapen komen relatief vaker voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs (zoals bijvoorbeeld scholen voor leerlingen met verstandelijke handicaps of gedragsproblemen) en in het praktijkonderwijs⁸. Hiervoor wordt door betrokkenen de volgende verklaring aangedragen. In het speciaal onderwijs / speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs zijn leerlingen relatief minder sociaal begaafd dan in andere schooltypen, agressie is door hen minder makkelijk te kanaliseren. Het schelden en slaan naar leerkrachten moet volgens hen zo worden geïnterpreteerd, en minder uit een gebrek aan normen en waarden.
- Schooldenominatie en verstedelijking zijn, op zichzelf, niet doorslaggevend voor de mate waarin personeelsleden in het onderwijs zich onveilig voelen op school en worden geconfronteerd met geweld en agressie. Wel blijkt dat op scholen met een meerheid aan allochtone leerlingen personeelsleden in het onderwijs relatief vaker rapporteren dat leerlingen diverse vormen van agressie en geweld plegen (het gaat hierbij dan met name *onderlinge* agressie en niet zozeer om agressie naar het personeel). Dit betreft schelden, het maken van discriminerende opmerkingen, het beschadigen of vernielen van eigendommen, het elkaar verbaal bedreigen met geweld.

b. Daders

Geweld en agressie tussen leerlingen onderling

Geweld en agressie tussen leerlingen onderling zijn een belangrijke verantwoordelijkheid voor leerkrachten; dergelijke problemen bepalen ook (goedgevoel) de algemene veiligheidssituatie op school, inclusief de veiligheid voor het onderwijsgevend en ander personeel. Problemen tussen leerlingen onderling manifesteren zich niet zozeer in de klas of elders in het schoolgebouw, maar spelen zich vaak af bij de ingang van de school of ook in de (directe) omgeving van de scholen bepalen daardoor mede de veiligheidssituatie in de woonbuurt.

Geweld en de agressie zoals gerapporteerd door personeelsleden tussen leerlingen onderling in het speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs is weergegeven in de onderstaande tabel 1. In deze tabel noemen we de incidenten die *wekelijks of vaker* voorkomen.

⁷ Dit wil niet zeggen dat personeel in alle onderwijstypen in dezelfde mate wordt geconfronteerd met agressie. Echter, hoewel met name in het VMBO en in het praktijkonderwijs meer agressie voorkomt, voelen docenten zich daardoor niet persé *persoonlijk* bedreigd. De agressie is met name tussen leerlingen onderling, de aantallen docenten die zich bedreigd voelen door leerlingen blijven ook in VMBO relatief gering. Bovendien is personeel in het voortgezet onderwijs meer gewend in de omgang met agressie dan leerkrachten uit het basisonderwijs.

⁸ Het praktijkonderwijs is een schooltype binnen het voortgezet onderwijs. Het praktijkonderwijs is een opleiding die zeer op de praktijk gericht is. De doelstelling is dat leerlingen zich later maatschappelijk kunnen handhaven in werk, wonen en vrije tijd. De opleiding staat vooral in het teken van de arbeidsvoorbereiding. Leerlingen die gebruik maken van deze opleiding hebben vaak moeite met het gewone schoolse leren. De leerling leert door te doen. Het programma van het praktijkonderwijs is hierop afgestemd. Ook wordt veel aandacht besteed aan de sociaal emotionele ontwikkeling van leerlingen. Zie ook www.praktijkonderwijs.nl.

Tabel 1 Wekelijks of vaker voorkomende incidenten⁹

	Speciaal onderwijs SBAO/WEC (n = 3.519)	Praktijk- onderwijs (n = 1.398)	Vmbo (n = 1.717)	HAVO (n = 1.440)	VWO (n = 1.441)
Leerlingen schelden elkaar uit	82%	92%	70%	42%	34%
Leerlingen bedreigen elkaar verbaal met geweld	56%	67%	36%	16%	12%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	46%	72%	42%	21%	17%
Leerlingen gebruiken geweld zoals slaan en schoppen	58%	37%	16%	8%	7%
Leerlingen beschadigen of vernielen elkaars eigendommen	20%	30%	30%	16%	14%
Seksuele intimidatie tussen leerlingen	7%	17%	7%	2%	2%
Leerlingen bedreigen elkaar schriftelijk of via e-mail met geweld	5%	13%	8%	3%	2%

Verbale agressie

Schelden, elkaar verbaal dreigen met geweld en het maken van discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse zijn de vormen van agressie en geweld die op scholen het meest voorkomen. In het afgelopen jaar zijn personeelsleden op vrijwel alle scholen getuige geweest van leerlingen die elkaar verbaal agressief bejegen. Op tweederde van de scholen is men wekelijks of dagelijks getuige van leerlingen die elkaar uitschelden. Op één op de drie scholen dreigen leerlingen elkaar wekelijks of dagelijks verbaal met geweld of maken leerlingen discriminerende opmerkingen naar elkaar. Verbale agressie komt het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs.

Fysiek geweld

Op een ruime meerderheid van de scholen zijn personeelsleden in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die elkaar slaan of schoppen of die elkaars eigendommen beschadigen of vernielen. Op een derde van de scholen is men wekelijks of dagelijks getuige van slaan en schoppen, op een vijfde van de scholen is men wekelijks of dagelijks getuige van beschadigingen en vernielingen. Fysiek geweld door leerlingen komt het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs.

Seksuele intimidatie

Van seksuele intimidatie tussen leerlingen is ongeveer de helft van de personeelsleden in het onderwijs in het afgelopen jaar getuige geweest. Op zeven procent van de scholen in het voortgezet onderwijs (vaker in het praktijkonderwijs) en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs is men wekelijks of dagelijks getuige van seksuele intimidatie tussen leerlingen.

Overige agressie en geweld

Op bijna vier op de tien scholen zijn personeelsleden in het afgelopen jaar één of enkele keren getuige geweest van leerlingen die elkaar schriftelijk of per e-mail bedreigen met geweld. Het schriftelijk of per e-mail dreigen met geweld komt het vaakst voor in het voortgezet onderwijs.

Het daadwerkelijk gebruik van geweld door leerlingen met een wapen komt op scholen veel minder frequent voor dan de andere vormen van agressie en geweld. Het komt niet wekelijks of dagelijks voor. Wel rapporteert elf procent van het personeel in het voortgezet onderwijs en vijftien procent van het personeel in het speciaal onderwijs dat zij in het afgelopen jaar één of meerdere keren getuige zijn geweest van agressie tussen leerlingen met een wapen. Het gaat hierbij niet altijd om een steek-of slagwapen, maar ook om gebruiksvoorwerpen die als zodanig kunnen worden gebruikt, zoals een stok.

⁹ De vraagstelling luidde: Hoe vaak bent u getuige geweest van de volgende gebeurtenissen op uw school in het afgelopen jaar?

Geweld en agressie naar onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel door leerlingen

Geweld en de agressie naar onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel door leerlingen in het speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs is weergegeven in de onderstaande tabel 2. In deze tabel noemen we de incidenten die *wekelijks of vaker* voorkomen.

Tabel 2 Wekelijks of vaker voorkomende incidenten¹⁰

	Speciaal onderwijs SBAO/WEC (n = 3.519)	Voortgezet onderwijs (n = 5.721)	Praktijk- onderwijs (n = 1.398)	Vmbo (n = 1.717)	HAVO (n = 1.440)	VWO (n = 1.441)
Respondent wordt uitgescholden door leerlingen	15%	4%	10%	4%	1%	1%
Leerlingen bedreigen de respondent verbaal met geweld	6%	1%	2%	1%	0%	0%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religie, ras, seksuele geaardheid of sekse van de respondent	2%	1%	2%	1%	0%	0%
Leerlingen beschadigen of vernielen eigendommen van de school	7%	8%	7%	9%	5%	4%
Leerlingen beschadigen of vernielen eigendommen van de respondent	0%	1%	1%	0%	0%	0%
Leerlingen gebruiken geweld tegen de respondent zoals slaan en schoppen	2%	0%	0%	0%	0%	0%
Leerlingen maken tegen de respondent ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie)	1%	0%	2%	1%	1%	0%

Verbale agressie

Op ongeveer de helft van de scholen zijn personeelsleden in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand door leerlingen wel eens uitgescholden, een kwart is wel eens verbaal bedreigd en elf procent is het slachtoffer geweest van discriminerende opmerkingen. Een procent (discriminatie) tot zeven procent (schelden) wordt hiermee wekelijks geconfronteerd. Verbale agressie vindt het meest plaats in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs, 15% van de personeelsleden in dit type onderwijs wordt wekelijks of dagelijks uitgescholden en 6% van hen wordt wekelijks of dagelijks verbaal bedreigd met geweld.

Fysiek geweld

Vier op de vijf personeelsleden in het onderwijs geven aan dat in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand leerlingen eigendommen van de school hebben beschadigd of vernield. Op 6% van de scholen komt dit wekelijks of dagelijks voor. Eén op de zeven personeelsleden is in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand het slachtoffer geweest van beschadiging of vernieling van zijn of haar eigen eigendommen door leerlingen. Slaan en schoppen door leerlingen van personeel vindt vrijwel uitsluitend plaats in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs. Een derde van de personeelsleden uit dit onderwijstype rapporteert dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, wordt geslagen of geschopt door leerlingen.

Seksuele intimidatie

Ongeveer één op de zeven personeelsleden rapporteert eens per jaar of eens per maand te worden geconfronteerd met ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie) door leerlingen. Seksuele intimidatie vindt vooral plaats in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.

¹⁰ De vraagstelling luidde: Hoe vaak bent u getuige geweest van de volgende gebeurtenissen op uw school in het afgelopen jaar?

Overige agressie en geweld

Bedreigingen van personeelsleden met geweld, schriftelijk of via e-mail, door leerlingen vindt vrijwel nooit plaats. Ook het gebruik van een wapen tegen personeelsleden komt vrijwel niet voor.

Geweld en agressie naar onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel door ouders

Eén op de zeven personeelsleden geeft aan dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, wordt uitgescholden door ouders. Eén op de negen personeelsleden geeft aan dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, door ouders verbaal met geweld wordt bedreigd. Andere vormen van geweld en de agressie naar onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel door ouders komen vrijwel niet voor.

In hoeverre ondervinden risicogroepen als homoseksueel onderwijspersoneel en docenten maatschappijleer en geschiedenis extra last van agressie en geweld?

1. Agressie en geweld tijdens lessen maatschappijleer en geschiedenis

- Docenten maatschappijleer en geschiedenis (alleen in het voortgezet onderwijs) worden soms geconfronteerd met specifieke intolerantie door leerlingen, bijvoorbeeld bij de behandeling van onderwerpen als de jodenvervolging en de holocaust, seksualiteit en religie. Met name sinds 11 september is gebleken dat het bij sommige typen onderwijs voor docenten maatschappijleer en geschiedenis moeilijk is om onderwerpen als jodenvervolging en de holocaust aan de orde te stellen. In een krantenartikel wordt dit als volgt onder woorden gebracht: "Sinds 11 September is de verhouding tussen autochtone en allochtone leerlingen ook vijandiger en radicaler geworden, vooral op Vmbo -mavo-scholen in de grote steden. Enkele leerkrachten melden een diepe kloof tussen het wereldbeeld van de leraren en dat van hun Marokkaanse leerlingen. Docenten geschiedenis en maatschappijleer constateren niet alleen een toename van antisemitisme, maar ook een verharding op alle fronten, in een sfeer van toenemende intolerantie. De joden in Nederland worden verantwoordelijk gehouden voor wat er in Israël gebeurt. Leraren op sommige VMBO-scholen in Amsterdam durven zelfs geen lessen meer te geven over de jodenvervolgingen, de holocaust, uit angst voor agressieve reacties van met name Marokkaanse leerlingen." (Werdmolder, 2003)
- Uit het landelijk onderzoek van Research voor Beleid (2004) komt naar voren dat een kwart van de docenten maatschappijleer en geschiedenis rapporteert dat agressie en geweld soms gerelateerd is aan specifieke onderwerpen die men in de lessen geschiedenis en maatschappijleer behandelt.
- Als er sprake is van agressie in relatie tot specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld, zoals grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust, de islam en homoseksualiteit, dan komt dit relatief vaker voor in het praktijkonderwijs, het Vmbo en in het speciaal onderwijs, en minder vaak op HAVO- en VWO scholen. Bij allochtone leerlingen komt antisemitisme voor dat waarschijnlijk vooral het gevolg is van het conflict Israel-Palestijnen.

2. Agressie en geweld in relatie tot seksuele voorkeur

- Ook homoseksueel onderwijspersoneel heeft volgens de media in toenemende mate te maken met intolerantie van leerlingen. Uit een recente studie van de Nisso Groep in opdracht van het COC (2003) blijkt echter niet dat in het onderwijs de werkbeleving van homoseksuelen minder positief is dan die van heteroseksuelen. In het Vmbo is de situatie echter wel problematischer, vooral op scholen met veel leerlingen met een islamitische achtergrond. .
- Uit het landelijk onderzoek van Research voor Beleid (2004) blijkt dat agressie en geweld door ouders en collega's in relatie tot seksuele voorkeur vrijwel niet voorkomt. Sommige leerlingen maken zich hieraan wel schuldig, met name in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs. De overgrote meerderheid van de personeelsleden in het onderwijs beschouwt het schoolklimaat, om voor de seksuele geaardheid uit te kunnen komen, als gunstig. Homoseksuele/biseksuele docenten en ondersteuners *zelf* beoordelen het schoolklimaat relatief vaker als ongunstig.
- Agressie door leerlingen tegen homo's kan volgens betrokkenen gedeeltelijk worden verklaard uit de angst voor alles wat afwijkt van wat normaal wordt gevonden.

c. Slachtoffers

Wat zijn de gevolgen voor het personeel wanneer zij met agressie en/of geweld op school in aanraking zijn geweest?

Agressie en geweld op de scholen heeft voor één procent (vaker ziek melden) tot twaalf procent (minder plezier hebben in het werk) van het onderwijzend en ondersteunend personeel nadelige gevolgen voor het functioneren op het werk. De negatieve gevolgen zijn echter groter in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs (met name praktijkonderwijs en Vmbo). Zie voor het overzicht de onderstaande tabel 3.

Tabel 3 Percentages respondenten die het 'eens' of 'zeer eens' zijn met de stellingen over de gevolgen van geweld en agressie voor het functioneren, uitgesplitst per schooltype

	Vaker ziek melden	Minder plezier in het werk	Minder goed functioneren in het werk	Minder goed functioneren buiten het werk	Overwegen om te stoppen met het werk
Alle onderwijstypes	1%	12%	7%	5%	2%
Basisonderwijs	1%	9%	5%	4%	1%
Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	2%	14%	8%	6%	2%
Voortgezet onderwijs (praktijkonderwijs)	2%	20%	13%	7%	4%
Voortgezet onderwijs (Vmbo)	1%	18%	11%	8%	4%
Voortgezet onderwijs (HAVO)	1%	10%	6%	4%	3%
Voortgezet onderwijs (VWO)	1%	9%	6%	3%	1%

Alhoewel het in de bovenstaande opsomming bij de onderwerpen 'vaker ziek melden' en 'overwegen eerder te stoppen met werken' gaat om ogenschijnlijk lage percentages, betreft het soms toch om aanzienlijke aantallen onderwijzers en onderwijsondersteuners indien de percentages zouden worden vertaald in absolute aantallen.

Wat zijn de gevolgen voor leerlingen wanneer zij met agressie en/of geweld op school in aanraking zijn geweest?

Leerlingen die slachtoffers zijn van agressie en geweld zijn, vanuit een breder perspectief, slachtoffers van 'pesten'. Immers verbale agressie, vernielingen van eigendommen en ook fysieke agressie kunnen als vormen van pesten worden opgevat. Een slachtoffer loopt de kans om faalangst te ontwikkelen, die hem of haar zijn hele leven parten kan spelen. Deze faalangst strekt zich uit tot een gebrek aan zelfvertrouwen bij het aangaan van relaties, maar ook ten aanzien van het volgen van een vervolgopleiding of het ambiëren van verantwoordelijkheden in het werk. Slachtoffers kunnen tevens depressies ontwikkelen, andere mensen gaan wantrouwen, psychosomatische klachten krijgen, eetstoornissen ontwikkelen, etc.

Verbale en fysieke agressie heeft niet alleen nadelige gevolgen voor het slachtoffer ervan, maar ook voor de dader. Als agressieve leerlingen niet tijdig worden gecorrigeerd, wordt het onwenselijke gedrag soms op latere leeftijd voortgezet. Bijvoorbeeld in gezin of werk. Daarnaast hebben agressieve leerlingen een grotere kans dan andere kinderen om in het criminele circuit terecht te komen.

c. Situaties

Wat zijn de situaties waarin geweld en agressie eerder kunnen voorkomen?

- Agressie tussen leerlingen onderling vindt meestal plaats op of zelfs buiten het schoolplein, en veel minder vaak in de klas. In veel gevallen zijn juist zwakkere leerlingen hiervan het slachtoffer (met name in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs). Agressie door leerlingen naar docenten toe is in de meeste gevallen individueler, en minder vaak groepsgedrag. Ouders zijn vaak niet op de hoogte van het gedrag van hun kinderen.
- Op scholen waar *binnen* de school geen problemen zijn met leerlingen, kunnen deze wel optreden nabij de school (met name in het voortgezet onderwijs). Het onderwijsondersteunend personeel, met name conciërges, wordt het meest geconfronteerd met problemen nabij de school, zoals ruzie op het schoolplein, of confrontaties met leerlingen van andere scholen. Agressie via chatsites op Internet (MSN) en mobiele telefoon, zoals vervelende telefoontjes of SMS'jes, is in dit verband een groeiend probleem.
- Grootschaligheid van onderwijsinstellingen kan in bepaalde gevallen een negatieve invloed hebben op de veiligheid. Veel verschillende locaties en veel verschillende klassen in een grootschalige scholengemeenschap kunnen leiden tot een sfeer van anonimiteit en afstand en een gebrek aan onderling overleg binnen het docentenkorps. In grotere teams komt het vaker voor dat docenten regels verschillend interpreteren, juist omdat er weinig onderling overleg plaatsvindt over de handhaving van regels. Soms zijn er bijvoorbeeld afspraken gemaakt over de aanpak van agressie op het schoolplein of in de kantine, maar is men hierbij niet altijd consequent. Sommige collega's leggen de regels soepeler uit, of durven niet in te grijpen, waardoor het gezag van het personeel dat wel ingrijpt wordt ondermijnd.
- In genoemde grootschalige scholengemeenschappen wordt de ontwikkeling van consistente beleidslijnen in het docentencorps soms bemoeilijkt. Een docent die elke dag op een andere vestiging moet les geven, bouwt in de regel minder snel een band op met collega's. Als docenten elkaar niet goed kennen dan is het moeilijker bij elkaar te rade te gaan bij problemen, elkaar om steun te vragen of zich kwetsbaar op te stellen. Als docenten elkaar niet goed kennen dan wordt het ook moeilijker om collega's op ongewenst gedrag aan te spreken. Bijvoorbeeld, de docent die rookt in de klas tussen twee lessen door, ondermijnt de positie van docenten die leerlingen aanspreken op roken in de gang. In een docententeam met weinig sociale cohesie is de kans kleiner dat de betrokken docent in zijn gedrag wordt gecorrigeerd.
- Agressie (meestal in de vorm van verbaal geweld) door ouders komt minder vaak voor dan agressie door leerlingen, maar wordt door leerkrachten (met name in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs) ervaren als het meest schokkend. Het komt veel heftiger over als agressie door kinderen. Agressie door ouders kan voorkomen tijdens ouderavonden maar ook door ouders die verhaal komen halen als hun kind op school uit de klas is gestuurd, geschorst of anderszins straf heeft gekregen.

d. Veiligheidsproblematiek

Problemen en aanpak op scholen met een potentiële veiligheidsproblematiek

De meeste leerkrachten en onderwijsondersteuners voelen zich blijkens het onderzoek van Research voor Beleid veilig op hun school. Desalniettemin is ook duidelijk geworden dat er scholen bestaan waar wel degelijk een reëel veiligheidsprobleem bestaat. In de volgende paragrafen recapituleren we de belangrijkste determinanten van veiligheid of onveiligheid op school, waarbij we inzoomen op het Vmbo.

Hoe ziet een veilige school eruit?

Hieronder vermelden we de kenmerken van een veilige school. We baseren ons hierbij op de opsomming van het Ministerie van OCW (Dossier Veilige School)¹¹. Bij een school met veiligheidsproblemen ontbreekt een of meerdere van kenmerken:

- Op een veilige school voelen leerlingen zich thuis. Ze komen graag naar school en voelen zich serieus genomen door de leraren.
- Leerlingen op een veilige school pesten niet, en dragen vanzelfsprekend geen wapens bij zich.
- De school tolereert geen discriminatie en seksuele intimidatie.
- De school heeft een vertrouwenspersoon, er zijn een klachtenregeling en een leerlingenstatuut. Daarnaast besluiten veel scholen om een pestprotocol op te stellen.
- De school werkt samen met politie, justitie en jeugdzorg.
- De school gaat bestaand onveilig gedrag tegen, maar voorkomt dat gedrag ook door een actieve, positieve stimulering van gedrag. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het invoeren van gedragsregels waar leerlingen, ouders, schoolleiders en leraren het over eens zijn geworden, en aan onderwijs dat is afgestemd op de wensen en mogelijkheden van individuele leerlingen. Hierdoor ontstaat volgens het ministerie een veilig klimaat waarbinnen de school problemen al in een vroeg stadium kan onderkennen en daarop kan reageren.
- Het veiligheidsbeleid van een school is niet alleen bedoeld om leerlingen een veilige plek te bieden. Ook leraren (en ander personeel) hebben vanzelfsprekend recht op een veilige omgeving. Scholen, leraren, ouders en de overheid moeten dat met elkaar duidelijk maken.

Ingezoomd: de situatie op Vmbo scholen

Veiligheidsproblemen in het onderwijs komen niet uitsluitend op Vmbo-scholen voor en zijn zeker niet typerend voor dit schooltype. Toch kunnen we niet voorbijgaan aan het feit dat dergelijke problemen vaker voorkomen in de onderkant dan in de bovenkant van het gebouw van voortgezet onderwijs. Zowel de berichten uit de samenleving als een veelheid aan onderzoekresultaten laten geen andere conclusie toe.

Het Vmbo is een lagere vorm van secundair onderwijs dat sterker dan andere onderwijsvormen wordt gekenmerkt door de volgende factoren.

- Een oververtegenwoordiging van leerlingen met sociale-emotionele en cognitieve problemen (die deels samenhangen met de sociale milieus waaruit deze leerlingen afkomstig zijn).
- Een oververtegenwoordiging van allochtone leerlingen, relatief vaak afkomstig uit wijken met een zekere concentratie van sociale problematiek.

Bovengenoemde factoren hangen onderling sterk samen. Het komt er op neer dat veel gedragsproblemen op school in het verlengde liggen van problemen in de buurt en in het sociale milieu van de leerlingen. Veiligheidsproblemen op school reflecteren maatschappelijke problemen en spanningen in het algemeen: etnische tegenstellingen (inclusief discriminatie van allochtonen en terugtrekkingstendensen van allochtonen), leerlingen uit kansarmere milieus, leer- en taal achterstanden, weinig perspectief op een betere maatschappelijke toekomst en een daardoor beperkte intrinsieke motivatie om te leren.

Naar aanleiding van het incident op het Terra College hebben in opdracht van de ministeries van OCW en VWS de Inspectie van het Onderwijs en de Inspectie Jeugdzorg gezamenlijk onderzoek gedaan, waarbij het Terra College als casus heeft gediend. Het onderzoek is verbreed naar een landelijk beeld op het gebied van leerlingenzorg en veiligheid in het Vmbo. De rapportage hierover is vastgelegd in het rapport 'Zorg voor veiligheid' (2004). In de onderstaande paragrafen zoomen wij in op de situatie in het Vmbo op basis van de conclusies in voornoemd rapport.

¹¹ www.minocw.nl/veiligeschool

Factoren die een rol spelen bij agressie en geweld

Op vrijwel alle Vmbo-scholen is sprake van incidenten tussen leerlingen. Vmbo instellingen in de grote steden en met relatief veel allochtone leerlingen krijgen hiermee relatief vaker te maken. Het aantal leerlingen dat een school telt speelt hierbij geen rol van betekenis. Hoewel het percentage allochtone leerlingen een factor is, is deze niet allesbepalend. De veiligheid van leerlingen en personeelsleden staat in het Vmbo met name onder druk niet zozeer vanwege de etniciteit van de leerlingen maar omdat de scholen in deze sector relatief veel leerlingen opvangen met cognitieve of sociaal-emotionele problemen. Onder cognitieve problemen verstaan we hier onder meer leerproblemen, concentratieproblemen, onvermogen om problemen uit te praten en bij te leggen etc. Onder sociaal-emotionele problemen verstaan we onder meer het weglopen van huis, verwaarlozing of mishandeling binnen het gezin, gedragsproblemen, gebruik van drugs of geweld, enzovoorts.

Vmbo-scholen nemen tal van maatregelen ...

De meeste Vmbo-scholen nemen tal van maatregelen om incidenten te voorkomen of de gevolgen ervan onder controle te houden. Vmbo scholen die vaker met incidenten worden geconfronteerd, nemen ook meer maatregelen daartegen. De vaakst genomen maatregelen zijn de volgende: mentoren roepen leerlingen die bij incidenten betrokken zijn op voor een gesprek; mentoren roepen ouders van leerlingen die bij incidenten betrokken zijn op voor een gesprek; de school zorgt dat slachtoffers van incidenten niet alleen onmiddellijke hulp, maar ook nazorg op de langere termijn krijgen; en de school betreft leerlingen in de eerste periode van het schooljaar bij het opstellen en vastleggen van afspraken over de manier waarop een ieder met elkaar omgaat. Verwijdering van probleemleerlingen is in de praktijk vaak onmogelijk waardoor er meer dan eens crisissituaties ontstaan.

Scholen zijn er steeds meer achtergekomen dat ze samen moeten werken met de keten (politie, zorg, leerplicht etc.), ze kunnen het niet meer allemaal zelf. Veel scholen werken inmiddels structureel samen met politie en jeugdzorg. Het wordt in de regel als positief gezien dat de school en de wijkagent elkaar op de hoogte houden. Wijkagenten hebben vaak extra informatie uit de wijk. Dit is een bruikbare oplossing. Zwakte is dat het van personen afhankelijk is. Contacten tussen scholen en wijkagenten komen regelmatig voor, de aanwezigheid van agenten binnen de school is daarentegen een zeldzaamheid.

... maar hebben vaak geen uitgewerkt en integraal veiligheidsbeleid

Hoewel Vmbo scholen tal van maatregelen nemen om incidenten te voorkomen of de gevolgen ervan onder controle te houden, is hierop desalniettemin het een en ander aan te merken. In het Onderwijsverslag (Inspectie van het Onderwijs, 2005) wordt gesteld dat slechts weinig scholen systematisch bijhouden welke incidenten zich voordoen. Preventieve maatregelen zoals het hebben van een uitgewerkt veiligheidsbeleid, het hanteren van risicoprofielen en dergelijke is evenmin algemeen gebruikelijk. Hoewel alle scholen beschikken over protocollen is hiermee op veel scholen nog weinig ervaring opgedaan. Er ontstaat langzaam aan bij de scholen wel meer ervaring met protocollen, maar scholen weten vaak niet wanneer men de politie moet inschakelen. Criteria om de politie in te schakelen zijn wettelijk, plus bij ernstige fysieke of psychologische impact. Er is een meldplicht ten aanzien van bepaalde problemen zoals seksuele intimidatie (zie ook sectie 3).

De afwezigheid op veel scholen van een uitgewerkt en integraal veiligheidsbeleid is volgens de Inspectie zorgwekkend, want het is van vanuit preventief oogpunt voor alle scholen van belang dat men op een centraal punt binnen de school op vergelijkbare wijze incidenten registreert en afspraken in het kader van een veiligheidsbeleid strak handhaaft. Een incidentenregistratie biedt bovendien inzicht in de aard en omvang van de problematiek op een school en daarmee aanknopingspunten voor een effectieve aanpak ter vergroting van de veiligheid.

Tot slot moet op deze plaats gemeld worden dat de oplossing voor agressieproblemen ingewikkelder geworden is als een gevolg van de veranderende samenstelling van de leerlingenpopulatie. Per etnische groep vraagt dit om een specifieke benadering. Het vereist ook veel kennis door de docent. Men moet bijvoorbeeld beseffen wat de rol van eer en schaamte is in bepaalde culturen. Een integrale aanpak wordt daardoor lastig. De veiligheidsaanpak vergt wel een totaalkader, maar hierbinnen moet ruimte zijn voor een aparte aanpak per groep leerlingen.

2. Taken van actoren en organisaties

Voor het bevorderen van een veilig schoolklimaat zijn verschillende partijen aan zet. In de eerste plaats de school en de direct betrokkenen: schoolleiding, docenten, onderwijsondersteunend personeel, leerlingen en ouders. Maar ook anderen hebben een verantwoordelijkheid: de overheden en andere jeugdvoorzieningen. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft de rollen en verantwoordelijkheden rond veiligheid en agressie in het onderwijs beschreven in het Plan van Aanpak "Veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen" (Ministerie van OCW, april 2004). In de onderstaand paragrafen volgt een samenvatting van de verschillende rollen en verantwoordelijkheden rond veiligheid en agressie in het onderwijs. Voor deze beschrijving kunnen we ons voor een groot deel op het Plan van Aanpak baseren. Waar nodig wordt dit uit andere bron aangevuld.

a. Overheid

De verantwoordelijkheid voor een veilig schoolklimaat ligt volgens het ministerie van OCW niet alleen bij haar eigen departement. Bijvoorbeeld, het terugdringen van de wachtlijsten in de jeugdzorg en de versterking van het gemeentelijk jeugdbeleid is een taak voor het ministerie van VWS. Het ministerie van Justitie ziet toe op de aanpak van jeugdcriminaliteit en het ministerie van BZK op handhaving van de openbare orde, niet alleen gericht op repressie, maar ook ondersteunend bij curatie en preventie. Daarnaast heeft het ministerie van SZW aangekondigd zogenaamde agressiecoaches op te gaan leiden.

De inzet van het Rijk gebeurt in samenhang in het kader van Operatie Jong. Deze operatie is een samenwerking tussen de departementen van VWS, OCW, SZW, Justitie en BZK. Doel van de Operatie Jong is om "de samenhang in het jeugdbeleid te vergroten door de belangrijkste knelpunten in de uitvoering van het jeugdbeleid op te lossen, de verschillende onderdelen van het rijksbeleid beter op elkaar af te stemmen en verkokering tegen te gaan".

b. Gemeenten en provincies

Gemeenten en provincies hebben volgens het ministerie van OCW een "centrale verantwoordelijkheid voor het creëren van een sluitende en effectieve samenwerking tussen scholen, hulpinstellingen en politie en justitie". De meeste hulpverlenende instellingen in de netwerken rond de scholen worden immers (grotendeels) gefinancierd en aangestuurd door gemeenten en provincies. Gezien de centrale rol van het basisonderwijs in de opvoeding en educatie van kinderen, de tijd die kinderen op school doorbrengen en de deskundigheid van leerkrachten is er ook een grote verantwoordelijkheid voor de scholen om de contacten met hulpverleners en andere instanties of autoriteiten vlot te trekken.

Als knelpunt voor een sluitende en effectieve samenwerking tussen scholen, hulpinstellingen en politie en justitie noemen docenten en onderwijsondersteuners dat het succes van contacten met hulpverleners, wijkagenten (en bijvoorbeeld leerplichtambtenaren) kan afhangen van de persoon van deze functionarissen (op sommige scholen verlopen, mede om deze reden, de contacten meer of minder succesvol). Een ander knelpunt betreft privacywetgeving, waardoor informatieoverdracht tussen instellingen over probleemleerlingen belemmerd kan worden (van Wonderen, 2004).

c. Politie

De politie en het openbaar ministerie (en bijvoorbeeld Bureau Halt) hebben in het netwerk om de school een curatieve en reactieve rol. Ze worden in het netwerk betrokken zodra agressieve of gewelddadige handelingen van een leerling worden aangemeld als een strafbaar feit. Toch zijn er voor de politie ook preventieve taken weggelegd. In de eerste plaats geeft de politie soms voorlichting op scholen, bijvoorbeeld over de mogelijke gevolgen van het plegen van strafbaar gedrag, over vuurwerk, over drugsmisbruik etc. In de tweede plaats zijn er scholen waar agenten periodiek (bijvoorbeeld eens in de twee weken) spreekuur houden. Op enkele scholen heeft men zelfs ervaring met de permanente aanwezigheid van een agent op school, waarvan het Candea College in Duiven een aansprekend voorbeeld is. Hoofdtak van de schoolagent op deze school is om aanspreekpunt te zijn voor de leerlingen en overlast, vandalisme en criminaliteit te verminderen, in en buiten de school. Vooral de

opvoedkundige en preventieve aspecten van de aanwezigheid van de schoolagent worden als positief ervaren. Doordat de agent op school rondloopt, zijn de kleine criminaliteit, overlast, vandalisme en gedragsproblemen in de afgelopen twee jaar afgenomen [1]. Een aantal scholen in Nederland heeft veiligheidsconvenanten met de politie gesloten. In deze convenanten maken scholen met de politie/HALT en justitie afspraken over betere onderlinge samenwerking, met name over het melden van voor wetsovertredingen en misdrijven die in of rond de school hebben plaatsgevonden. In sommige gemeenten (zoals Amsterdam) zijn zelfs wapencontroles door de politie op scholen al jaren aan de orde. Over deze wapencontroles zijn tussen de scholen en de politie afspraken gemaakt, er hoeft geen concrete aanleiding voor een controle te bestaan [2].

[1] De (succesvolle) resultaten van het project 'agent op school' zijn te vinden op de website www.candea.nl/nieuweCandea.nl/Frameset/CandeaCollege.htm

[2] Zie voor meer informatie over wapencontroles in Amsterdam (o.a. op scholen) bijvoorbeeld

www.amsterdam.nl/contents/pages/5187/raadsvoordracht_617_bevoegdheid_burgemeester.pdf

d. Schoolbestuur en ouders

Uitgangspunt blijft voor de rijksoverheid dat de school de eerstverantwoordelijke is voor het creëren van een veilig schoolklimaat. Belangrijk is dat scholen hierbij de leerlingen en de ouders betrekken en samen afspraken maken over wat wel en niet aanvaardbaar is op school. Dit kan door bijvoorbeeld samen met de leerlingen de regels van de school vast te stellen of pestprotocollen op te stellen. Op die manier ontstaat er volgens het ministerie van OCW "duidelijkheid over wat wel en niet getolereerd wordt en wat de consequenties zijn van ontoelaatbaar gedrag". Scholen mogen hierbij bovendien een actieve betrokkenheid van ouders verwachten. Zij zijn immers de eerstverantwoordelijken voor de opvoeding van hun kinderen. Het ministerie wijst voorts op het belang van "een actieve rol van het schoolmanagement, niet alleen bij het formuleren van het veiligheidsbeleid, maar juist ook bij de uitvoering ervan". Om te voorkomen dat scholen steeds zelf opnieuw het wiel moeten uitvinden, stimuleert het ministerie dat scholen informatie op het terrein van veiligheid met elkaar uitwisselen. Naast de brancheorganisaties kunnen het Transferpunt Jongeren, School en Veiligheid, de Landelijke Pedagogische Centra en de schoolbegeleidingsdiensten scholen hierbij ondersteunen.

e. Inspectie van het Onderwijs

De rol van de Inspectie van het Onderwijs "is voor het thema veiligheid op dit moment opgenomen in het toezichtkader onder het kwaliteitsaspect schoolklimaat zoals dat in het kader van de Wet op het onderwijstoezicht (WOT) is vastgesteld". De minister van OCW zal de inspectie "verzoeken een voorstel te ontwikkelen voor de wijze waarop het thema veiligheid bij de beoordeling van de kwaliteit van scholen expliciet aan de orde kan worden gesteld". Dat beperkt zich volgens het ministerie "niet alleen tot toezicht houden maar betekent ook dat de Inspectie bij haar schoolbezoeken scholen stimuleert om aandacht te besteden aan een veilig schoolklimaat".

Voor ernstig psychisch en fysiek geweld bestaat sinds september 2002 bij de Inspectie van het Onderwijs een meldpunt, waar zowel scholen als ouders en leerlingen terecht kunnen. Met ingang van het schooljaar 2004/2005 wordt hieraan volgens het ministerie meer bekendheid gegeven. Doel hiervan is "enerzijds om scholen te stimuleren geweldsincidenten niet te verbloemen, maar juist te melden. Anderzijds wordt op deze manier meer inzicht verkregen in de aard en omvang van ernstig psychisch en fysiek geweld. Aan de hand van de bevindingen van de inspectie, zal worden bezien of het nodig is hiervoor ook een meldplicht in te stellen".

Daarnaast is de Inspectie van het Onderwijs, samen met de Inspectie voor de Gezondheidszorg, de Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid het project Integraal Toezicht Jeugdzaken gestart. Het ministerie van OCW schrijft hierover dat "ieder beleidsterrein - onderwijs, gezondheidszorg, jeugdzorg, veiligheid –momenteel zijn eigen inspectie heeft, met een eigen werkwijze. Doel van het project is om een meer gezamenlijke werkwijze te ontwikkelen, en tot een instrumentarium voor ketentoezicht te

komen. De ambitie is dat eind 2005 een toezichtkader voor 0-23 jarigen is ontwikkeld. De toezichthouders kunnen zo bijdragen aan verbetering van de effectiviteit van preventieve maatregelen en vroegtijdige signalering.”

f. Overige actoren

Voor een effectief veiligheidsbeleid moet de school terug kunnen vallen op een netwerk van voorzieningen rond de school. Er zijn immers, zo stelt het ministerie, problemen die de “expertise van het (regulier) onderwijs overstijgen: ernstige gedragsproblemen, criminaliteit, drugsproblematiek en problemen in de gezinssituatie“. In het netwerk rond de school wordt nauw samengewerkt door de jeugdgezondheidszorg, het maatschappelijk werk, de leerplicht/ Regionale Meld en Coördinatiefunctie [1], de jeugdzorg en zo nodig ook politie en het openbaar ministerie. Het netwerk rond de school is niet alleen een “vangnet voor jongeren met ernstige problemen, maar ook een instrument voor vroegtijdige signalering en adequate doorverwijzing naar de juiste hulp“. Een netwerk kan, zo schrijft het ministerie “alleen maar effectief zijn als de betrokken partners duidelijke afspraken maken, onder andere over verantwoordelijkheden, taakverdeling, verwijzing en de regie in de uitvoering“.

[1] De RMC functie is erop gericht te voorzien in een regionale aanpak van het voortijdig schoolverlaten van niet meer leerplichtige leerlingen. De RMC functie is een ondersteuning en versterking van de uitvoering en handhaving van de leerplicht.

3. Mogelijke vormen van aanpak

a. Ingrijpen door personeel

Hoe reageert onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel op uitingen van agressie en geweld en welke oplossingen heeft het OP en OOP zelf getroffen om agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?

De verschijningsvormen van agressie en geweld zijn als volgt uit te splitsen:

- Schelden
- Discriminerende opmerkingen
- Seksuele intimidatie
- Agressief gedrag (bedreigingen met geweld of daadwerkelijk geweld)

De manieren waarop bij agressie en geweld wordt ingegrepen zijn als volgt uit te splitsen:

- Mondelinge terechtwijzing
- Uit de klas sturen
- Gesprek achteraf met betrokkene
- Inlichten van de schoolleiding
- Inlichten van de ouders
- Inlichten van de politie

Bij agressie en geweld grijpt het onderwijzend personeel meestal tot vrijwel altijd in. Dit geldt voor alle schooltypes. Hoewel ook de overgrote meerderheid van het onderwijsondersteunend personeel ingrijpt bij agressie en geweld, doet men dit, gemiddeld, toch iets minder frequent dan het onderwijzend personeel.

Ingrijpen bij schelden en discriminerende opmerkingen

- Bij verbale agressie, zoals schelden en bij het maken van discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse wijst het onderwijzend- en het onderwijsondersteunend personeel leerlingen in bijna alle gevallen mondeling terecht. Onderwijzend personeel heeft in de meeste gevallen ook een gesprek achteraf met de betrokkene. Andere vormen van ingrijpen komen minder frequent voor. Het is volgens betrokkenen belangrijk om in gesprek te blijven met leerlingen als ze iets hebben gedaan

dat niet door de beugel kan. Een gesprek met leerlingen levert vaak meer op dan bestraffing. Gesprekken achteraf vormen daarom de meest gangbare wijze van reageren.

Ingrijpen bij seksuele intimidatie

- Bij seksuele intimidatie zien we deze zelfde reactiepatronen, maar bij deze vorm van agressie wordt ook vaker de schoolleiding en (vooral in het basisonderwijs en het speciaal onderwijs) de ouders ingelicht. Zie verder bij de alinea 'Ingrijpen bij seksueel misbruik en seksuele intimidatie in het onderwijs'

Ingrijpen bij geweld

- Bij dreigen met geweld en het daadwerkelijk gebruik van geweld worden mondelinge terechtwijzingen, gesprekken achteraf met de betrokkene, uit de klas sturen en het inlichten van ouders en schoolleiding vaak toegepast. Met name in het voortgezet onderwijs wordt soms ook de politie ingelicht. Hoewel alle scholen in principe beschikken over protocollen waarin staat wat men moet doen bij ernstig geweld is hiermee op veel scholen nog betrekkelijk weinig ervaring opgedaan. Scholen weten ook vaak niet wanneer men de politie moet inschakelen. Men wordt geconfronteerd met onduidelijke grenzen tussen 'normale' geweldsincidenten die pedagogisch kunnen worden afgedaan en geweldsincidenten die dermate ernstig zijn dat de politie er moet worden bijgehaald. De ernst van de fysieke of psychologische impact op het slachtoffer, en dat is vaak een subjectief gegeven, speelt hierbij een rol. Daarnaast bestaan uiteraard de *wettelijke criteria* die altijd en voor iedereen gelden om de politie in te schakelen. Ook is er een meldplicht ten aanzien van bepaalde problemen zoals seksuele intimidatie (zie ook de volgende paragrafen waarin we onder meer inzoomen op protocollen).

b. Schorsing en verwijdering

Soms is het noodzakelijk dat het bestuur van een school een leerling schorst en/of van school verwijdert. Dit is aan de orde indien afspraken door leerlingen bij herhaling van ernstige overtredingen niet worden nagekomen en/of waarschuwingen geen effect hebben bij ernstig wangedrag. Denk hierbij aan mishandeling, diefstal, ernstige verstoring van de rust, het in gevaar brengen van medeleerlingen en/of personeel en /of het herhaald negeren van een schoolregel. Bij schorsingen en verwijderingen van leerlingen gelden de volgende procedures.

Primair onderwijs

Over schorsing van leerlingen is in de Wet op het basisonderwijs niets geregeld. In het voortgezet onderwijs is hierover wel een aantal bepalingen vastgelegd (circulaire 26 augustus 1987 behorende bij de Leerplichtwet). Uit oogpunt van zorgvuldigheid hanteren veel scholen onderstaande richtlijnen voor schorsing, die grotendeels op de regelingen in het voortgezet onderwijs zijn gebaseerd.

Een schoolbestuur (bijzonder onderwijs) of schooldirectie (openbaar onderwijs) kan een leerling voor een beperkte periode schorsen, nooit voor onbepaalde tijd. Het schoolbestuur deelt het besluit tot schorsing schriftelijk aan de ouders mee. In dit besluit worden vermeld: de redenen voor schorsing, de aanvang en tijdsduur van schorsing en eventuele andere genomen maatregelen. Het schoolbestuur stelt tevens de inspecteur en de leerplichtambtenaar in kennis van de schorsing en de redenen daarvoor. Schorsing van een leerling vindt in principe pas plaats na overleg met de ouders en de groepsleerkracht. De school stelt de leerling in staat, bijvoorbeeld door het opgeven van huiswerk, te voorkomen, dat deze een achterstand oploopt.

Mocht er aanleiding zijn om een procedure van verwijdering in gang te zetten, dan gebeurt dit conform artikel 40 "Toelating en verwijdering van leerlingen" van wet 1 van de Wet op het primair onderwijs (WPO).

Een schoolbestuur/directie kan tot verwijdering van een leerling overgaan, wanneer sprake is van ernstig wangedrag en/of ernstige verstoring van de rust of de veiligheid op school of wanneer sprake is van wangedrag m.b.t. de school van ouders van een leerling. Voordat een

schoolbestuur kan besluiten tot verwijdering van een leerling hoort het bestuur zowel het betrokken personeel als de ouders. Het schoolbestuur meldt een besluit tot verwijdering van een leerling terstond aan de leerplichtambtenaar en de inspecteur.

Wanneer het schoolbestuur/directie besluit een leerling te verwijderen, dat zorgt het ervoor, dat een andere school bereid is de verwijderde leerling toe te laten. Wettelijk is vastgelegd dat een verwijdering niet plaats vindt voordat ervoor is gezorgd dat een andere school de leerling toe kan laten. Hiervan kan slechts worden afgeweken als er aantoonbaar gedurende acht weken zonder succes is gezocht. Wanneer het gedurende acht weken niet is gelukt om de leerling te plaatsen op een andere school, dan kan het bestuur de leerling verwijderen zonder vervolgonderwijs veilig te stellen. Het schoolbestuur moet kunnen bewijzen zich gedurende deze periode te hebben ingespannen een andere school te vinden.

Het schoolbestuur/directie maakt de beslissing tot verwijdering schriftelijk en met opgave van redenen bekend aan de ouders (door toezending of uitreiking). In dit besluit vermeldt het bestuur dat ouders tegen de beslissing bezwaar kunnen maken. Het bestuur neemt het volgende op in het besluit: "Binnen 6 weken na deze bekendmaking kunnen de ouders bij het bevoegd gezag schriftelijk bezwaar maken tegen de beslissing."

Voortgezet onderwijs

Een leerling kan bij herhaaldelijk wangedrag door een schoolleiding worden geschorst. Deze periode van schorsing kan volgens artikel 13 van het Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs ten hoogste één week zijn. Het besluit tot schorsing wordt schriftelijk en met vermelding van de redenen door de schoolleiding of door zijn gemandateerde, aan de leerling en, indien hij nog niet de leeftijd van eenentwintig jaar heeft bereikt, ook aan zijn ouders/verzorgers/voogden meegedeeld.

Als een leerling zich (herhaaldelijk) ernstig misdraagt, kan de schoolleiding besluiten deze leerling definitief van school te verwijderen volgens artikel 14 en 15 van het Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs. Definitieve verwijdering van een leerplichtige leerling vindt slechts plaats na overleg met de inspecteur. De schoolleiding maakt eerst het voornemen tot verwijdering aan de leerling en, indien hij nog niet de leeftijd van eenentwintig jaar heeft bereikt, ook aan zijn ouders/verzorgers/voogden schriftelijk en met opgave van redenen bekend. Voordat een leerling definitief wordt verwijderd, stelt de schoolleiding de leerling en zijn ouders/verzorgers/voogden in de gelegenheid te worden gehoord.

Als de schoolleiding besluit tot definitieve verwijdering, dan kunnen de leerling en zijn ouders/verzorgers/voogden binnen zes weken na bekendmaking van het besluit bezwaar maken bij het schoolbestuur van de school. Het schoolbestuur beslist binnen vier weken na ontvangst van het bezwaarschrift, doch niet dan nadat de leerling en, indien deze nog niet de leeftijd van achttien jaar heeft bereikt, ook diens ouders/verzorgers/voogden, in de gelegenheid zijn gesteld, te worden gehoord en kennis heeft of heeft kunnen nemen van de op die besluiten betrekking hebbende adviezen of rapportages. Voordat een voornemen tot definitieve verwijdering wordt geëffectueerd moet een andere school of instelling bereid zijn gevonden de betreffende leerling op te nemen.

c. Seksueel geweld en intimidatie¹²

Voor seksueel geweld geldt in het onderwijs een afzonderlijke procedure. Op elke school voor primair en voortgezet onderwijs is sinds 1 augustus 1998 een klachtenregeling voor seksuele intimidatie en seksueel geweld verplicht. Zowel leerlingen en hun ouders als personeelsleden kunnen een klacht indienen bij de klachtencommissie. Als de klachtencommissie na onderzoek de klacht gegrond verklaart, dan volgt rapportage en advies naar het schoolbestuur / de directie. Het schoolbestuur / de directie neemt vervolgens maatregelen.

In eerste instantie krijgt een klager te maken met de contactpersoon, die zonodig verwijst naar de vertrouwenspersoon. De vertrouwenspersoon kan een leerkracht zijn of iemand van buiten de school. De interne of externe vertrouwenspersoon gaat na of door bemiddeling een oplossing kan worden bereikt. Daarnaast kan de klager terecht bij de klachtencommissie.

¹² seksueel misdrijf.nl

Naast de hierboven genoemde maatregelen bleken aanvullende wettelijke maatregelen nodig te zijn, in het bijzonder om strafbare vormen van seksueel misbruik en seksuele intimidatie te bestrijden. Op 28 juli 1999 is de wetwijziging bestrijding van seksueel misbruik en seksuele intimidatie in het onderwijs in werking getreden. Deze wetgeving geldt zowel in het primair onderwijs als in het voortgezet onderwijs. Het gaat in de wet om strafbare vormen van seksuele intimidatie en seksueel misbruik: zedenmisdrijven, zoals ontucht, aanranding en verkrachting, gepleegd door een medewerker van de onderwijsinstelling jegens een minderjarige leerling.

De wettelijke bepalingen over bestrijding van seksueel misbruik en seksuele intimidatie in het onderwijs ontnemt de scholen de vrijheid om naar eigen goeddunken te handelen in het geval van een zedenmisdrijf. Aanleiding voor de nieuwe wetgeving was het feit dat zedendelicten in het verleden vaak schoolintern zijn afgehandeld. Dit heeft er meermalen toe geleid dat de pleger het seksueel misbruik binnen de school of in een andere onderwijsinstelling kon voortzetten.

Om tot gerechtelijke vervolging te kunnen overgaan, is aangifte bij politie of justitie noodzakelijk. Formeel heet het dat er een aangifteplicht is voor het bevoegd gezag bij het kennisnemen van strafbare vormen van seksueel misbruik of seksuele intimidatie. Dat wil zeggen, als een personeelslid op een school een leerling seksueel misbruikt, is de schoolleiding verplicht, na overleg met de vertrouwensinspecteur, aangifte te doen. Daarnaast is het personeel een meldplicht voor melding bij het bevoegd gezag opgelegd. Alleen zo kan worden bewerkstelligd dat het bevoegd gezag daadwerkelijk kennis krijgt van een mogelijk strafbaar feit. De meldplicht geldt voor alle personeelsleden: ook contactpersonen en interne vertrouwenspersonen die binnen hun taakuitoefening informatie krijgen over vermeende zedendelicten, hebben als personeelslid de verplichting om het bevoegd gezag onmiddellijk te informeren. Interne vertrouwenspersonen kunnen zich in dit geval niet op hun geheimhoudingsplicht beroepen. Op deze manier moet worden bereikt dat zo snel mogelijk onderzoek plaatsvindt door justitie en politie.

c. Steun door schoolbestuur

Hoe beoordeelt onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel het schoolbeleid om agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?

Algemeen beeld beleid van de school

De overgrote meerderheid van het onderwijzend personeel en het onderwijsondersteunend personeel geeft aan op zijn of haar school voldoende mogelijkheden te hebben om op te treden wanneer een leerling zich onacceptabel gedraagt. Men voelt zich hierbij in grote meerderheid gesteund door de schoolleiding.

Klachten over geweld en agressie worden volgens ruim twee op de drie respondenten op school naar behoren afgehandeld (nog iets hoger in het basisonderwijs). Eén op de zes respondenten meent dat de school (soms) niet adequaat reageert op dergelijke klachten. Op iets meer dan de helft van de scholen bestaan heldere regels en procedures voor het indienen en afhandelen van klachten over geweld en agressie, bij drie op de tien scholen zijn er te weinig heldere regels en procedures.

Tegenwerking om agressie en geweld aan te pakken

In de discussie over agressie en geweld op scholen valt wel eens de opmerking dat de schoolleiding belang zou hebben om het melden van agressie en geweld tegen te werken. Dit is nu onderzocht in het onderzoek van Research voor Beleid (2004). Aan leerkrachten en onderwijsondersteuners is gevraagd of men wel eens zaken niet meldt bij de schoolleiding omdat dit toch geen zin heeft; of de schoolleiding agressie en geweld verdoezelt uit angst voor de goede naam van de school; en of de schoolleiding agressie en geweld verdoezelt in het belang van de betrokken leerling(en).

Uit de resultaten blijkt dat onderwijzend – en onderwijsondersteunend personeel soms tegenwerking ervaart bij het melden van geweld en agressie. Tegenwerking wordt met name ervaren in het voortgezet onderwijs (hierbij zijn geen grote verschillen tussen de verschillende typen voortgezet onderwijs). Zie tabel 4 voor het overzicht.

Tabel 4 Ervaren tegenwerking bij het melden van geweld en agressie

	Soms	Meestal wel/altijd
Ik meld wel eens zaken niet bij de schoolleiding omdat ik denkt dat het toch geen zin heeft	17%	3%
<i>Basisonderwijs</i>	9%	2%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	20%	4%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	15%	2%
Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld uit angst voor de goede naam van de school	9%	4%
<i>Basisonderwijs</i>	4%	1%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	13%	5%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	5%	1%
Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld in het belang van de betrokken leerling(en)	12%	2%
<i>Basisonderwijs</i>	6%	1%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	15%	2%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	11%	1%

d. Verbetering veiligheidssituatie

Scholen met een (potentieel) veiligheidsprobleem kunnen bij diverse aanbieders kiezen uit instrumenten om de veiligheidssituatie op school te analyseren en stapsgewijs aan te pakken. De instrumenten die de LPC (Landelijke Pedagogische Centra) in de campagne 'de veilige school' hebben ontwikkeld, ondersteunen scholen bij het werken aan veiligheid. Het transferpunt 'Jongeren, school en veiligheid' functioneert hiervoor als landelijk aanspreekpunt. Doel van de campagne is het veiligheidsbeleid tot een integraal bestanddeel van het schoolbeleid te maken. In scholen waar het nu niet veilig is moet het veilig worden. En op scholen waar het veilig is, moet het veilig blijven. In de campagne 'de veilige school' worden aan scholen analysemodellen, checklists aangereikt met behulp waarvan de veiligheidssituatie in kaart is te brengen. Het stellen van een diagnose alleen is niet voldoende. Binnen het kader van 'de veilige school' kan worden gedacht aan:

- hulp bij het stellen van een diagnose;
- adviesgesprekken naar aanleiding van de diagnose;
- hulp bij het opzetten van een projectgroep, stappenplan en productafspraken;
- beleid opzetten rond schoolregels, ordeproblemen en straffen;
- samen gedragsregels formuleren;
- een cultuuromslag maken: naar betrokkenheid en integratie;
- vorming en training van een calamiteitengroep;
- omgaan met pesten, discriminatie, agressie, seksueel geweld en dood;
- bevorderen van een actieve rol van leerlingen als het gaat om veiligheid;
- verbeteren van oudercontacten;
- beter en veiliger inrichten en gebruiken van gebouw en omgeving;
- de opzet van een klachtenregeling en de training van een klachtencommissie voor klachten over seksueel en ander geweld;
- het samen ontwikkelen van een gedragscode voor het personeel.

Daarnaast is recent een andere campagne opgestart waarin les- en campagnemateriaal wordt aangereikt. In oktober 2004 was de aftrap van de campagne Stop Geweld Op School^[1]. Doel van deze landelijke en interactieve campagne is jongeren te stimuleren om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen en mee te denken over oplossingen. De campagne is het resultaat van een nauwe samenwerking tussen de Landelijke Stichting Tegen Zinloos Geweld en Stichting Meld Misdaad Anoniem. De campagne wordt ondersteund door de Ministeries Justitie en OCW.

[1] Gratis verspreid onder alle voortgezet onderwijs scholen van Nederland

e. Sociale veiligheid

Preventieve maatregelen om agressie en geweld in het onderwijs te voorkomen zijn onder te verdelen in de volgende categorieën:

- organisatorische maatregelen zoals preventiebeleid, eenduidige regelgeving, voorlichting, collegialiteit en het betrekken van zoveel mogelijk betrokkenen bij preventie
- trainingen en cursussen ten behoeve van het onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel
- leerlingenzorg
- fysieke preventieve maatregelen

*Een integraal schoolbeleid voor sociale veiligheid.*¹³

De veiligheid op scholen kan verbeteren wanneer scholen hun aandacht meer richten op het bevorderen van positief sociaal gedrag van leerlingen (prosociaal gedrag). Hoe scholen dat doen, bepalen ze zelf. Belangrijk is dat veiligheid een vaste plek krijgt in het schoolbeleid. De schoolleiding heeft de taak om beleid inzake agressie en geweld te ontwikkelen. Een goed beleid is in de eerste plaats gericht op preventie, op een structurele aanpak van leerlingen en daarnaast op ondersteuning en opvang van personeelsleden. Voor de schoolleiding betekent een preventieve aanpak het maken van diverse protocollen waarin regels, sancties, verantwoordelijkheden, ondersteuning en dergelijke worden opgenomen. Deze protocollen moet de school bekend maken, zodat iedereen precies weet wat hem/haar te wachten staat bij overschrijding van de regels. Ook een ingestelde klachtenregeling draagt bij aan de veiligheid op school. Wettelijke maatregelen zijn een sluitstuk op het veiligheidsbeleid dat de school voert. Overigens moeten scholen net als andere bedrijven een veiligheidsplan hebben op grond van de Arbo-wet. Dat plan gaat niet alleen over fysieke, maar ook over sociale veiligheid. Daarnaast moet er binnen scholen aandacht zijn voor samenwerking met andere instellingen op lokaal niveau, bijvoorbeeld met politie, justitie en jeugdzorg.

Een aantal scholen in Nederland heeft veiligheidsconvenanten met de politie gesloten. In sommige gemeenten zijn wapencontroles op scholen (als onderdeel van de campagne "De veilige school") al jaren aan de orde. Voor een dergelijke wapencontrole hoeft geen directe aanleiding te bestaan. Meestal is er een speciaal politieteam dat de scholen bezoekt. De straffen die betrachte leerlingen krijgen, variëren van corvee op school tot daadwerkelijke strafvervolgning. De ervaringen van scholen die veiligheidsconvenanten met de politie hebben gesloten zijn overwegend positief.

f. Gedragsregels

Organisatorische maatregelen / taken actoren

- Op vrijwel alle scholen wordt aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan en er bestaan volgens betrokkenen heldere regels met betrekking tot de omgangsvormen. De uitwerking van deze heldere regels valt in de praktijk echter nog wel eens tegen (zie hiervoor de opmerkingen in de onderstaande paragraaf). Slechts weinig scholen maken daadwerkelijk gebruik van een draaiboek voor het omgaan met agressie en geweld.
- Voor een effectieve aanpak van agressie zijn, volgens betrokkenen in het onderwijs, duidelijke regels, afspraken en structuur zeer belangrijk, inclusief het bevorderen van de vaardigheden van teamleden om elkaar op het handhaven van die regels aan te spreken. Er is alleen een succesvolle aanpak van agressie indien er één lijn wordt getrokken door het onderwijzend personeel, en door het onderwijsondersteunend personeel. Dit is echter niet op alle scholen het geval, bijvoorbeeld omdat collega's de regels anders uitleggen of omdat de directie onvoldoende aanspreekbaar is. Onderwijzers en onderwijsondersteuners geven aan dat de motivatie tot ingrijpen moeilijk is vol te houden als de steun hiervoor ontbreekt.
- Het is volgens betrokkenen in het onderwijs belangrijk om ook het onderwijsondersteunend personeel te betrekken bij de preventie van agressie en seksueel geweld (inclusief trainingen). Op de meeste scholen waar preventie plaatsvindt wordt het

¹³ <http://www.minocw.nl/veiligeschool>

ondersteunend personeel betrokken maar dit gebeurt nog niet op alle scholen. Op scholen waar onderwijsondersteunend personeel niet bij de preventie wordt betrokken, dreigt gezagsverlies of motivatieverlies bij de onderwijsondersteuners.

- Ook een goed contact tussen scholen en de hulpverlening en met bijvoorbeeld de wijkagent, en tussen hulpverlenende instellingen onderling (in zorgnetwerken), wordt door betrokkenen in het onderwijs belangrijk geacht. Een goede samenwerking tussen scholen en externe instanties is gebaat bij een duidelijke regie van deze samenwerking. In hoofdstuk F worden de rollen en verantwoordelijkheden van de verschillende actoren in de zorgnetwerken rond de scholen nader besproken. Daarnaast is volgens betrokkenen in het onderwijs het betrekken van ouders belangrijk bij de preventie en oplossing van agressie en geweld door leerlingen. Problematische kinderen komen relatief vaak uit problematische gezinnen waarin bijvoorbeeld de ouders beschikken over minder communicatieve en cognitieve vaardigheden. Hier ligt een knelpunt, omdat juist deze ouders minder vaak op ouderavonden komen en ook overigens vaak moeilijk te bereiken zijn.
- In de praktijk blijken allochtone ouders nog moeilijker bij de preventie en oplossing van agressie en geweld te betrekken zijn dan autochtone ouders. Dit probleem maakt deel uit van een breder verschijnsel: allochtone ouders zijn in het algemeen moeilijker bij de school te betrekken^[1]. Voor dit probleem is in het onderwijs nog geen afdoende oplossing gevonden. Wel ondernemen sommige scholen hiertoe initiatieven. Voorbeelden hiervan zijn het geven van een taak aan allochtone ouders bij overblijven, het vragen behulpzaam te zijn bij klussen op de school, het opstellen van uitnodigingen en informatie in de eigen taal, het organiseren van thee-ochtenden, het inschakelen van tolken, migrantenorganisaties of welzijnsinstellingen en het betrekken bij de oudercommissie of medezeggenschapsraad. Het succes van deze initiatieven is vooralsnog onduidelijk.

[1] Een verschijnsel dat men ook kan constateren bij sportverenigingen, vrijwilligerswerk etc.

g. Trainingen en cursussen

- Er is bij onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel veel behoefte aan praktische trainingen en cursussen (zoals rollenspellen) waarin hen wordt geleerd hoe om te gaan met agressie en geweld door leerlingen. Hier is een knelpunt, op slechts een minderheid van de scholen wordt door het personeel dergelijke cursussen en trainingen al gevolgd. Een belangrijke reden hiervoor is dat het volgen van cursussen tijd ("docenten moeten al aan zo veel zaken tijd besteden") en geld ("cursussen zijn duur") kost.
- Er wordt in het onderwijs aangedrongen op 'vraaggerichte cursussen' die zijn toegesneden op de situatie op de scholen. In de praktijk blijken dergelijke cursussen in voldoende mate beschikbaar. Deze cursussen worden vooral gevolgd op scholen waar daadwerkelijke sprake is geweest van incidenten met agressie. Zoals te verwachten krijgt vooral op die scholen het agressieprobleem meer prioriteit.

h. Leerlingenzorg

1. Tijdige signalering / aanmelding van 'probleemleerlingen'.
 - Met name in het speciaal onderwijs schakelen scholen hulpverleners (psychosociaal) in om aan leerlingen te leren hoe ze kunnen omgaan met hun agressie. Het vroegtijdig opsporen en hulp bieden aan kinderen met problemen ('vroegtijdige signalering') is van groot belang bij de preventie van agressie en geweld. In het basisonderwijs zien leraren veel problemen al aankomen. Het is volgens hen beter om vroegtijdig in te grijpen dan om later, in het voortgezet onderwijs, voor veel geld detectiepoortjes te plaatsen. Instanties kunnen faciliteren bij de vroegtijdige signalering en hulpverlening, bijvoorbeeld via signalering door kleuterbureaus, maatschappelijk werk.
2. Tijdig initiëren van actie na de signalering / aanmelding van 'probleemleerlingen'.
 - Bij de doorverwijzing van probleemjongeren uit het *primair onderwijs* naar de hulpverlening buiten de school is er volgens leerkrachten uit het basisonderwijs vaak een probleem met wachtlijsten. De aanmelding van probleemjongeren bij de

- leerplichtambtenaar en bij hulpverleningsinstituten duurt vaak te lang. Intussen blijft de leerling op school zitten, en blijft de school 'het water aan de lippen' staan.
- Het zorgnetwerk binnen de scholen in het *voortgezet onderwijs* functioneert volgens betrokkenen redelijk goed, er zijn weinig problemen met wachtlijsten en er is een behoorlijke onderlinge afstemming tussen de zorgverleners die zijn verbonden aan of een relatie hebben met de school. De zorgcoördinator speelt hierbij een onmisbare rol. Men loopt wel tegen wachtlijsten aan indien zorg buiten de school gezocht moet worden. Ook de informatie-uitwisseling tussen externe zorgverleners onderling en tussen externe zorgverleners en de school vormt soms een probleem.
 - Een knelpunt bij de preventie van agressie en geweld op scholen is met name de moeilijke beschikbaarheid van een nieuwe school voor een leerling die niet meer is te handhaven. Dit probleem speelt vooral in het voortgezet onderwijs. Het zoeken duurt vaak lang, waardoor de school met onhandelbare leerlingen blijft zitten. Hierbij wordt ook gewezen op het probleem dat scholen soms 'afvalputjes' dreigen te worden van leerlingen die elders niet geplaatst kunnen worden. Hierbij gaat het met name om het speciaal basisonderwijs, praktijkonderwijs en Vmbo. Hierbij speelt een rol dat soms strenge criteria worden gehanteerd om toegelaten te worden tot een ander schooltype. Ook ouders verzetten zich soms tegen verwijzingen naar een, in hun ogen, lager schooltype.

i. Technopreventie

- Bij fysieke maatregelen om agressie en geweld te voorkomen kan men denken aan 'technopreventie' (zoals bijvoorbeeld videocontrole, veiligheidscontrole of detectiepoortjes) en aan de aanwezigheid op school van veiligheidspersoneel of politie. Fysieke maatregelen zijn aanwezig op een derde van de scholen in het voortgezet onderwijs. In het primair onderwijs en in het speciaal onderwijs komen dergelijke maatregelen vrijwel niet voor.
- De meeste onderwijzers en onderwijsondersteuners verwachten weinig heil van technopreventieve maatregelen of de aanwezigheid van specifiek beveiligingspersoneel. Preventiemaatregelen in de sociaal pedagogische sfeer worden nuttiger gevonden (zie ook paragraaf 'leerlingenzorg'). Fysieke maatregelen kunnen volgens onderwijzend personeel bovendien nooit op zichzelf staan, want dan zou men voorbij gaan aan de werkelijke oorzaken voor agressie en geweld. Ook zijn fysieke maatregelen vaak niet goedkoop en kan er door detectiepoortjes en andere beveiligingsmaatregelen juist een *sfeer* van onveiligheid worden geschapen. Daarentegen kunnen fysieke maatregelen wel een bijdrage leveren aan het terugdringen van het wapenbezit op scholen. De meeste agressie en geweld op scholen vindt echter juist plaats *zonder* wapens. Detectiepoortjes en andere fysieke maatregelen moeten worden ingezet als noodverband als het echt niet meer anders kan (bijvoorbeeld als de onveiligheid door wapens op een school te groot wordt).

j. Veiligheidsplan

Het verdient aanbeveling om alle voornoemde instrumenten voor een preventieve en curatieve aanpak integraal op te nemen in een veiligheidsplan (Bron: APS - Kiezen, passen en plannen). Bij het maken en uitvoeren van een veiligheidsplan gaat het vaak om 5 stappen:

1. Oriënteren en onderzoeken:
Hoe leefbaar en veilig is de school nu?; Welke stappen hebben we al genomen?; Wat vraagt om verbetering of verandering?
2. Selecteren en kiezen:
Wat willen we bereiken?; Hoe zouden we dat kunnen aanpakken?; Wat past het best bij ons?
3. Plannen maken en rollen verdelen :
Hoe betrekken we leerlingen, ouders en anderen daarbij?; Hoe gaan we het aanpakken en wanneer?; Van wie vragen we hulp?
4. Uitvoeren en invoeren:
Wat is er stap voor stap nodig?; Hoe ondersteunen en coördineren we dat?; Wat doen we met tussentijdse knelpunten?

5. Meten en wegen:
Hoe volgen we het proces?; In hoeverre hebben we het doel bereikt?; Wat is nodig om het bereikte te verstevigen?; Hoe rapporteren we aan de betrokkenen?; Hoe gaan we verder?

4. Literatuur en Links

a. Actuele informatie over het veiligheidsbeleid in het onderwijs kunt u vinden op de website van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

Zie: www.minocw.nl/veiligeschool

b. Recente publicaties incl. referenties naar websites

Algemene Onderwijsbond

Veilig onderwijs - Het schoolveiligheidsplan (mei 2004)

De Algemene Onderwijsbond publiceerde op donderdag 13 mei het schoolveiligheidsplan. In dit plan doet de AOb aanbevelingen om geweld op scholen zoveel mogelijk te voorkomen en om bij concrete geweldssituaties zo adequaat mogelijk te kunnen reageren. Uitgangspunt voor de Algemene Onderwijsbond is dat in CAO's wordt vastgelegd dat iedere school een veiligheidsplan opstelt. Hierin moet preventie, nazorg en incidentenbeleid vastgelegd zijn.

Zie: www.aob.nl/doc/VeiligOnderwijs.pdf

Dekker, B., M. Diepeveen en P.J. Krooneman

Sociale veiligheid op de basisschool

Amsterdam, Regioplan Beleidsonderzoek, 2004

Zie: www.minocw.nl/documenten/brief2k-2003-doc-46866a.pdf

Inspectie van het Onderwijs

Onderwijsverslag

Inspectie van het Onderwijs, april 2005

Dit verslag geeft een beeld van de situatie in het gehele onderwijsveld. Hoofdstuk 3 van het verslag is voor een groot deel gewijd aan de veiligheid van leerlingen en het onderwijspersoneel. Ook wordt aandacht gegeven aan de maatregelen die worden genomen om de veiligheid te vergroten.

Zie: www.onderwijsinspectie.nl/publicaties/44299

Kemp, S. van der, R. van Wonderen en M. Kloosterman

Deskundigheidsbevordering rond agressie in het onderwijs; een vraag- en aanbodanalyse - eindrapport

Leiden, Research voor beleid, 2005

Zie: www.minocw.nl/documenten/brief2k-2005-doc-22849a.pdf

Ministerie van OCW

Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen

Den Haag, Ministerie van OCW, mei 2004

De tragische gebeurtenis begin dit jaar op het Terra College en het daarop gevolgde publieke debat is voor de minister van onderwijs aanleiding geweest tot herbezinning op het veiligheidsbeleid in het onderwijs. In april 2004 heeft de minister een Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen aangeboden. In het plan van aanpak is zowel aandacht voor een grondige probleemanalyse, voor de rollen en verantwoordelijkheden van alle betrokkenen als voor de oplossingsrichtingen. De minister kiest voor een brede inzet, waarbij het voorkomen van problemen minstens zo belangrijk is als het oplossen daarvan

Zie: www.minocw.nl/documenten/brief2k-2004-doc-16521a.pdf

Schoolmanagers_VO

Enquête

Schoolmanagers_VO, april 2004

Schoolmanagers_VO is de grootste landelijke vereniging voor managers in het voortgezet

onderwijs. Schoolmanagers_VO heeft een enquête onder haar leden uitgezet naar veiligheid en agressie op school.

Zie: www.schoolmanagersvo.nl

Sikkes, R., H. Braam en N. van Kessel

De goede naam van de school. Agressie en geweld in het onderwijs; eerste rapportage: leraren en agressie van de kant van leerlingen en ouders

2003 - Opdrachtgever: Algemene Onderwijs Bond.

Zie: www.aob.nl/doc/ITS_AOb_maart2003l.doc

Stop geweld op school (juni 2004)

De Landelijke StichtingTegenZinloosGeweld en Stichting Meld Misdaad Anoniem hebben een campagne ontwikkeld voor leerlingen in het voortgezet onderwijs om wapenbezit, agressie en geweld op school bespreekbaar te maken. Doel van deze campagne, getiteld 'Stop geweld op school', is jongeren te stimuleren om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen en mee te denken over oplossingen om geweld te voorkomen. Alle scholen in het voortgezet onderwijs ontvingen eind juni 2004 een brief om het gratis campagnemateriaal te bestellen. De campagne, gefinancierd door de ministeries van OCW en Justitie, startte in oktober 2004.

Zie: www.stopgeweldopschool.nl/

Studulski, F. en M. Hoogbergen

Veiligheid als voorwaarde; werken aan een structureel veiligheidsbeleid op school, 1995-2001

Utrecht, Sardes, 2002

Dit rapport betreft een state of the art van het veiligheidsbeleid in het onderwijs (maart 2002). De Tweede Kamer heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen op 6 september 2001 verzocht om een integrale beleidsvisie voor veiligheid. Naar aanleiding daarvan heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan Sardes gevraagd het veiligheidsbeleid in beeld te brengen voor het basis- en voortgezet onderwijs mede in relatie tot de omgeving van de school. In de inventarisatie ligt het accent op een beschrijving van de ontwikkeling van het veiligheidsbeleid in scholen en de vraag hoe effectief het veiligheidsbeleid tot nu toe is geweest voor het basis- en voortgezet onderwijs. Hiervoor heeft Sardes het veiligheidsbeleid in brede zin geïnventariseerd en dat voor scholen beschreven. Deze inventarisatie is hoofdzakelijk tot stand gekomen op basis van een analyse van documenten en aanvullende interviews met een aantal sleutelpersonen.

Zie: www.minocw.nl/documenten/brief2k-2002-doc-14569b.pdf

Wonderen, R. van

Agressie en geweld in het primair en voortgezet onderwijs

Leiden, Research voor Beleid, 2004

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête onder onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair en voortgezet onderwijs. In totaal zijn 11.351 vragenlijsten retour gezonden. Aanvullend zijn groepsgesprekken gehouden met directieleden, leerkrachten en onderwijsondersteuners in het primair onderwijs en in het voortgezet onderwijs.

Zie: www.minocw.nl/documenten/veiligeschool-doc-2004-agressie_en_geweld.pdf

Zorg voor veiligheid: eindrapportage Inspecties Onderwijs en Jeugdzorg (december 2004)

De Inspectie van het Onderwijs en de Inspectie Jeugdzorg hebben in opdracht van de ministeries van OCW en VWS in dit kader gezamenlijk onderzoek gedaan, waarbij het Terra College als casus heeft gediend. Het onderzoek is verbreed naar een landelijk beeld op het gebied van leerlingenzorg en veiligheid in het Vmbo. De rapportage hierover is vastgelegd in het rapport 'Zorg voor veiligheid'.

Zie: www.onderwijsinspectie.nl/Documents/pdf/2470

c. Overige literatuur

- **Bureau Onderzoek op Maat**
Op onze school zijn alle wapens verboden; een evaluatierapport van de campagne tegen wapenbezit op Rotterdamse middelbare scholen
Rotterdam, Bureau Onderzoek op Maat, 2000
- **Dam, N. van**
Tussen vechtende leerlingen springen mag niet meer
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2004, nr. 9
- **Diepeveen, M. en P. Krooneman**
De veilige school; een evaluatieonderzoek in het primair onderwijs; eindrapport
Amsterdam, Regioplan Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), 2001
- **Francissen, L. en C. Hermans**
Evaluatie Veiligheid in en om de school: Deel I: Rapportage; Deel II: Bijlage
Amsterdam, Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek, 2003
- **Mee, G. van der**
Agressie vaak schreeuw om erkenning
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2001 nr. 5
- **Mee, G. van der**
Vaak is er meer aandacht voor dader dan voor slachtoffer'
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2003, nr. 5
- **Mee, G. van der**
Elke school een agent?
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2003, nr. 8
- **Meer, B. van der**
School en geweld. Oorzaken en aanpak
Assen, Van Gorcum, 2000
- **Mooij, T.**
Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag; evaluatie van de campagne 'De veilige school' in het voortgezet onderwijs
Nijmegen, ITS, 2001
- **Mooij, T., R. Selten en E.F.L. Smeets**
Preventie van leerlingagressie door bevordering van pro-sociaal gedrag
Nijmegen, ITS, 1998
- **Mooij, T. en H. Vierke**
Leerlinggeweld in multiniveau-perspectief; secundaire analyse van het onderzoek: 'Leerlinggeweld in het voortgezet onderwijs'
Nijmegen, ITS, 1997
- **Neuvel, J.**
Sociale veiligheid in de BVE-sector; Monitor 2001-2002
's- Hertogenbosch, Centrum voor innovatie van opleidingen (CINOP), 2002
- **NSCR**
"Netwerkvorming onder jongeren, probleemgedrag, en interventies op school"; een NSCR onderzoeksprogramma
Leiden, Nederlands Studiecencentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), 2002
- **Oosterbaan, R.**
Aparte lessen in normen en waarden werken niet
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2003, nr. 13
- **Ploeg, J.D. en T. Mooij (red.)**
Geweld op school; achtergronden, omvang, oorzaak, preventie en aanpak
Rotterdam, Lemniscaat, 1998
- **Sikkes, R.**
School en klas veilige plek om te werken
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2003, nr. 5
- **Sikkes, R.**
Geweld concentreert zich op kleine aantal probleemscholen
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2004, nr. 8

- **Sikkes, Robert, e.a.**
De goede naam van de school; agressie en geweld in het onderwijs; eerste rapportage: leraren en agressie van de kant van leerlingen en ouders
Februari 2003
- **Timmerman, M.C., e.a.**
Ongewenst seksueel gedrag en veiligheid op school, leerlingen en vertrouwenspersonen aan het woord
Groningen, Universitair Centrum Genderstudies, 2001
- **Veen, D. van, T. Kuijvenhoven en P. van den Bogaart**
Naar structurele samenwerking tussen de leerlingenzorg in het voortgezet onderwijs, de jeugdzorg en instellingen op het gebied van welzijn, gezondheid en veiligheid.
Utrecht, NIZW, 2003
- **Vegt, A.L. van der, S.W. van der Ploeg en M. Brink**
Geweld op de basisschool
Amsterdam, Regioplan Onderwijs & Arbeidsmarkt (ROA), 1999
- **Vink, A.**
Wat te doen met onhandelbare leerlingen?
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2003, nr. 7
- **Visser, A.**
Beleid tegen seksuele intimidatie, papieren tijger of schoolpraktijk? Een handreiking voor slagvaardig schoolbeleid
Utrecht, APS, 2003
- **Visser, J.**
Agressie in het voortgezet onderwijs; onderzoek naar de ervaringen van docenten
Den Bosch, KPC Groep, 2001
- **Wal, C. van der**
Niemand hoeft weerloos te zijn tegenover een agressieve leerling. Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2004, nr. 3
- **Wal, C. van der**
Geweld op scholen
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2004, nr. 3
- **Wal, C. van der**
Ook ondersteunend personeel ziet geweld toenemen
Onderwijsblad Algemene Onderwijsbond, 2004, nr. 3
- **Werdmölder, H.**
De School
Trouw, 13 december 2003

d. Overige websites

- www.pestweb.nl/aps/pestweb
- www.gay-and-school.nl
- www.aps.nl
- www.kpcgroep.nl/
- www.minocw.nl/veiligeschool
- www.aob.nl
- www.seksueelmisdrijf.nl